

ARZOZ, Xabier (ed.). *Bilingual Higher Education in the Legal Context. Group Rights, State Policies and Globalisation*. Leiden–Boston: Martinus Neijhoff. 2012. 362 p. ISBN 978 90 2095 1 (tapa dura) i 978 90 04 22806 1 (llibre electrònic).

Francesc Xavier Vila*

Un volum dens i oportú

Tenint en compte el paper de les universitats a l'hora de formar les elits intel·lectuals del país i la seva intensa imbricació amb el procés de creació de les nacions modernes, hom esperaria poder trobar dotzenes de referències analitzant les polítiques lingüístiques educatives en el marc de l'educació superior. Però la veritat és que, incomprendiblement, aquesta àmplia bibliografia ara per ara no existeix. Certament, aquest buit està començant a ser detectat, com mostren els congressos que l'editor d'aquest volum assenyala, la jornada que hi va dedicar el Centre Universitari de Sociolingüística i Comunicació el dia 28 d'octubre del 2011 sobre llengües mitjanes i universitats¹ o el recent número 216 de l'*International Journal of the Sociology of Language*, també dedicat a aquest tema. En tot cas, però, encara que només fos per haver començat a omplir un buit clamorós en la bibliografia, el volum editat pel professor de la Universitat del País Basc Xabier Arzoz ja mereixeria l'atenció del lector. Però vet aquí que, a banda d'aquest factor, *Bilingual education in the legal context* conté tanta informació acurada i permet generar tanta reflexió comparativa que no dubtem de considerar que passarà a ser considerat un llibre imprescindible en el camp de la política i la gestió lingüístiques.

Anem, però, a pams. Derivat del Taller sobre educació superior bilingüe en el context legal celebrat el 24-25 maig 2010 a l'Institut Internacional per a la Sociologia de la Llei d'Oñati, aquest volum pretén, en paraules del seu editor: “documentar experiències estatals o institucionals d'ensenyament del dret en contextos bilingües, identificar enfocaments diferents a l'hora d'abordar l'ensenyament bilingüe del dret, i suggerir quines línies de desenvolupament teòric pot emprendre aquest camp de recerca”. El llibre s'estructura en cinc grans blocs: un capítol d'introducció; un bloc de quatre capítols destinats a experiències d'estats plurilingües; un bloc de sis capítols més que analitzen l'ensenyament del dret en llengües no-estatals; un capítol dedicat a l'ensenyament del dret en anglès fora dels països anglòfons; i un breu capítol final de conclusions. El llibre inclou, a més a més, un breu índex temàtic.

El capítol introductori «Legal education in bilingual contexts: a conceptual, historical and comparative introduction», signat per Xabier Arzoz, serveix per plantejar el seu objectiu d'analitzar l'ensenyament bilingüe —entès com el que usa més d'una llengua com a vehicle d'instrucció— en el camp del dret, en

* Francesc Xavier Vila, professor titular de sociolingüística catalana i director de la xarxa CRUSCAT de l'IEC.

¹ http://www.ub.edu/cusc/llenguesmitjanes/?page_id=436.

Citació recomanada: VILA, Francesc Xavier «ARZOZ, Xabier (ed.). *Bilingual Higher Education in the Legal Context. Group Rights, State Policies and Globalisation*. Leiden–Boston: Martinus Neijhoff. 2012. ISBN: 978 90 2095 1 (tapa dura) i 978 90 04 22806 1 (llibre electrònic). 362 pàg.», *Revista de Llengua i Dret*, núm. 59, 2013, p.234-240, DOI: [10.2436/20.8030.02.21](https://doi.org/10.2436/20.8030.02.21).

tant que és un instrument de primer ordre per a la reproducció dels grups lingüístics contemporanis i per a la construcció dels estats nació moderns. La seva molt ben documentada revisió històrica dels darrers dos segles li permet concloure que «Bilingual higher education within a given state is quite unique and seems to run against the main trend in contemporary history.» (pàg. 8), una història caracteritzada, durant els darrers segles, per la nacionalització de l'ensenyament superior, és a dir, per la seva adequació als límits de l'estat nació i als seus projectes de creació de nacions lingüísticament i identitàriament homogènies. Aquesta escassetat de sistemes bilingües fa que, en la pràctica, la diversitat en aquest nivell sigui més reduïda que no pas en l'educació primària i secundària. Arzo assenyala tres grans formes d'ensenyament universitari més o menys bilingüe. En primer lloc, els models que limiten l'ús d'un dels idiomes a alguns cursos, com ara la filologia o la formació de mestres, i/o que incorporen l'aprenentatge obligatori de llengües. Aquests models no són objecte d'aquest volum. En segon lloc hi ha els models basats en la separació estricta de l'alumnat en línies segons la seva llengua, en el que s'ha denominat «educació monolingüe doble». Aquesta separació pot ser forta, quan totes les activitats d'ensenyament i aprenentatge es fan en la llengua de la línia, o feble, quan l'únic que hi ha en la llengua del programa és l'activitat oral i potser part dels materials. Finalment, una institució pot ser bilingüe si preveu que tots els estudiants rebin docència en dues o més llengües. L'autor fa notar que malgrat la seva relació estreta amb els poders públics, la política lingüística universitària no sempre va ferriament sincronitzada amb les polítiques estatals o nacionals. Les motivacions principals per a l'existència d'aquest tipus de centre poden sintetitzar-se, per a Arzo, en tres: la promoció de la participació i la coherència social en societats diverses, la preservació o el desenvolupament d'una llengua minoritària i el recurs a una llengua internacional per motius diversos, com ara bilingüitzar els alumnes propis o captar-ne de forans. L'autor analitza la realitat específica de l'ensenyament bilingüe en el camp del dret, partint de la consideració que «Law is the most linguistic of all social institutions.» (pàg. 20) ja que no hi pot haver dret sense la llengua, i argumenta que la millor manera de garantir els drets lingüístics de la població és mitjançant una educació que faci que els professionals del dret es bilingüitzin. Ara bé, aquesta bilingüització del dret i del seu ensenyament es debat entre tres grans tendències: la vernacularització, incentivada per la normalització de llengües (*revival*) i la descentralització; la internacionalització, contradictòria des del punt de vista lingüístic, amb aspectes tant positius com negatius; i l'uropeïtzació de l'ensenyament superior, també conflictiva en el món del dret. Totes tres són operatives i la seva relació marca el ritme i l'orientació dels usos lingüístics a les universitats.

El segon bloc del llibre, denominat Part I, és el que s'ocupa de l'educació legal en estats multilingües. Conté els articles «2. Bilingualism and legal education in Canada: the classical approach» d'André Braën; «3. Linguistic law in higher education in Belgium: New trends for bilingual education, but which one?», de Sophie Weerts; «4. The Swiss paradox: monolingual higher education in a multicultural environment.» de Nicolas Schmitt, i «5. Implementing linguistic rights in Finland through legal education in Finnish and Swedish», de Markku Suksi. Tots quatre articles comparteixen una estructura similar i, en bona mesura, unes preocupacions paral·leles. Amb més o menys deteniment, tots quatre autors presenten els antecedents històrics que permeten explicar la configuració actual dels sistemes universitaris dels quatre estats, descriuen els models lingüístics que s'hi han desenvolupat i analitzen les particularitats sociolingüístiques de l'ensenyament del dret en cada context. D'entrada, els quatre treballs corroboren la hipòtesi que l'ensenyament universitari bilingüe és més aviat una excepció que no pas la norma. Encara que vistos de

manera conjunta, tots quatre sistemes siguin profundament bilingües, la realitat és que tots es basen en models de separació entre línies monolingües. Només un grapat d'institucions molt concretes, especialment ubicades en indrets de frontera lingüística, com les universitats d'Ottawa o de Friburg, funcionen realment en més d'una llengua i registren percentatges significatius d'alumnes educats en dos idiomes, uns alumnes que, tot s'ha de dir, solen ser parlants de la llengua més feble que complementen la seva formació gràcies a cursos dels altres programes del mateix centres. Aquesta configuració dels models lingüístics universitaris es tradueix en una tendència, en tots quatre sistemes, a generar professionals del dret monolingües, només matisada pel fet que els estudiants de llengua minoritària en el conjunt de països acostumen a ser més bilingües que no pas els de llengua majoritària.

En aquest context, resulta interessant de veure les diferents experiències d'explotació del bilingüisme com a recurs que es fan a cada context. Braën es fa ressò d'un estudi de l'Oficina del Comissionat de Llengües Oficials del Canadà l'any 2009 que, després de concloure que les universitats canadenques han de millorar àmpliament en relació amb l'aprenentatge de segones llengües, fa un seguit de propostes en aquesta direcció. En un context molt més reticent a l'ensenyament bilingüe, Weerts explora si seria possible d'aprofitar les escales legals per crear programes bilingües a Bèlgica, amb una resposta final positiva. Schmitt aporta dades sobre el funcionament de programes d'ensenyament del dret bilingües i interculturals a la Universitat de Friburg. Per la seva banda, Suksi descriu com el sistema finlandès preveu el reconeixement explícit de les competències lingüístiques dels seus estudiants de dret, que poden graduar-se com a monolingües o bé com a «experts en una segona llengua» (en anglès, amb *excellent proficiency*). En altres paraules, en aquests països, les escasses institucions que bilingüitzen els estudiants de dret tendeixen a fer-ne gala, per tal com aquest és un valor afegit per a la seva formació jurídica. Òbviament, cadascuna d'aquestes iniciatives s'organitza segons el seu context, però totes s'estintolen en un reconeixement a escala nacional i internacional de les llengües en contacte que converteix les habilitats lingüístiques en un capital preuat en el mercat professional.

El tercer bloc del llibre, és a dir la Part II, està dedicat a l'«educació legal en llengües minoritàries» i inclou els articles: «6. Basque-medium education in the Basque Country» de Xabier Arzo; «7. Bilingual legal education in Catalonia» d'Eva Pons; «8. Living on borrowed time: Bilingual law teaching in Galicia or the urgent need to recover prestige» d'Alba Nogueira López; «9. Bilingual legal scholarship in Wales. Historical and contemporary perspectives», de Gwynedd Parry, R.; «10. Legal education in Hungarian Language in Transylvania: Between a glorious past and an uncertain future» de Gyula Fábíán; i «11. Creating, studying and experimenting with bilingual law in South Tyrol: Lost in interpretation?» d'Elisabeth Alber i Francesco Palermo. Amb estils i èmfasi diferents segons els autors, també tots sis capítols coincideixen a plantejar *grosso modo* una estructura i unes preocupacions similars. A tots els capítols hi ha certa contextualització històrica —en alguns molt més que en d'altres—, a tots s'hi troben les coordenades jurídiques, polítiques i sociolingüístiques essencials per entendre el sistema universitari en qüestió i l'origen dels seus actuals models lingüístics universitaris, i a tots s'hi analitzen els principals reptes per a l'educació jurídica en la llengua no estatal. Però les situacions són tan diverses que resulta complex de fer-ne una valoració compartida. Cal tenir present que l'estatus legal, polític i social d'aquestes llengües, en general i en el camp del dret en particular, oscil·la des del reconeixement paritari i la majoria social de l'alemany al Tirol del sud fins al feblíssim reconeixement de l'hongarès a Transsilvània. Els models lingüístics educatius aplicats a cada lloc són igualment força dissemblants, ja que van des de la

separació, per universitats al Tirol i per línies a Euskadi, al model de conjunció de Catalunya, passant per la marginalitat —en règim de conjunció o de separació segons el cas— del gallec, el gal·lès i l'hongarès. En aquest marc, no és estrany que bona part dels problemes identificats no siguin igualment compartits ni, d'altra banda, exclusius de les llengües aplegades sota aquest rètol. Així, algunes de les comunitats estudiades en aquest bloc han tingut o tenen seriosos problemes per trobar professionals capaços d'expressar-se en la llengua minoritzada, però aquest cas no és extensible a totes. Tampoc la solució aplicada a un mateix problema és la mateixa en cada cas, com demostra el tractament dels requisits lingüístics del professorat, amb respostes que van des de la manca de requisit fins al requisit d'una llengua o de dues llengües, previ o posterior a l'accés a la plaça, per a part o per a la totalitat del professorat.

Posats a identificar semblances entre l'ensenyament jurídic en aquests contextos, d'entrada hom constata que, en general, la forta vinculació entre l'Estat i el dret fa que l'ús de la llengua estatal tendeixi a ser superior en l'ensenyament d'aquesta disciplina que no pas en el de les altres ciències humanes i socials. El cas de l'hongarès a Transsilvània exemplifica com l'Estat pot bloquejar explícitament l'ensenyament del dret en una llengua i, *a contrario sensu*, els casos català i basc exemplifiquen que unes polítiques públiques actives poden revitalitzar enormement l'ús d'una llengua allà on havia estat bandejada. Els casos analitzats en aquests capítols mostren com les llengües sense Estat propi o propici topen constantment amb alguns problemes que majoritàriament no es detectaven en el bloc anterior, entre els quals hi ha la manca de versions oficials i/o consolidades de la legislació, les insuficiències en terminologia i les dificultats per fer valdre aquestes llengües com a capital valuós en un món jurídic monopolitzat per la llengua estatal. Tal com demostra Eva Pons diverses vegades per al cas català, l'existència d'un marc jurídic-lingüístic estatal de natura desigualitària repercuteix contínuament de manera negativa sobre les llengües minoritzades. Tot sovint, la manca de normativa no té com a efecte la llibertat dels parlants sinó la imposició per defecte, de manera gairebé banal, de paràmetres favorables a la llengua majoritzada. Aquests capítols descriuen diverses solucions imaginatives per a superar les mancances assenyalades, com ara l'establiment d'institucions especialitzades en terminologia o la creació d'estructures supradepartamentals i fins i tot interuniversitàries per tal de coordinar les polítiques lingüístiques i aprofitar els recursos existents. En aquest sentit, els exemples, en molts sentits paral·lels, del Tirol del sud i del suec de Finlàndia demostren que els problemes que genera la minorització són perfectament solucionables si s'assoleix el ple reconeixement d'una llengua per part de l'Estat. Aquest canvi redueix bona part dels problemes de la minorització lingüística a aspectes secundaris, com ara detalls concrets de la terminologia específica.

No tots els reptes assenyalats en aquesta part són exclusius de les llengües sense Estat propi o propici. Sense anar més lluny, la necessitat d'accedir a materials escrits en l'altra llengua de l'Estat o l'escassetat relativa de materials docents afecta les llengües minoritzades, però també es detectava en el cas de l'ensenyament del dret en francès al Canadà i en el del suec a Finlàndia. D'altra banda, si en aquesta part són diversos els autors que alerten sobre el perill de parroquialisme que amenaça els acadèmics i els investigadors que exerceixen en una llengua de demografia mitjana o petita, cal no oblidar que aquest risc pot predicar-se tant de les llengües minoritzades com de les que no ho estan; és més, precisament per la seva posició a cavall de dos mons, podria ser que els acadèmics de llengües minoritzades en el si d'estats amb grans llengües internacionals, com el gal·lès, estiguessin en condicions de defugir aquest risc força millor que no pas els de moltes comunitats mitjanes i fins i tot grosses que gaudeixen d'estat propi. En un altre sentit, les tensions entre la vernacularització i la internacionalització tampoc no estan limitades a les

llengües minoritzades, ans al contrari, són un tret distintiu de la gestió lingüística universitària probablement des de la creació d'aquesta institució, i afectem totes les llengües. Més concretament, l'expansió de l'anglès com a llengua científica té repercussions pràcticament en totes les comunitats estudiades, minoritzades o no, i arreu es detecta com aquest idioma s'infiltra com a llengua de producció científica i de tesis doctorals. Això sí, en el camp del dret, les llengües minoritzades no gaudeixen del còmode coixí de seguretat que proporciona el fet de ser llengua de les professions jurídiques.

El quart bloc o part III del llibre s'intitula «11. The emergence of English as a language of legal education», i està formada per un sol article: «English-medium legal education in continental Europe: Maastricht University's European Law School: Experiences and challenges», escrit per Nicole Kornet. Aquest treball analitza la introducció l'anglès com a llengua vehicular en un programa d'ensenyament de dret internacional en un centre dels Països Baixos. Aquest programa pretén respondre a la necessitat creixent de formar especialistes capaços de relacionar-se amb professionals del dret de països i tradicions molt diversos, la qual cosa està conduint, de fet, a l'aparició d'una disciplina incipient centrada més en el nou *ius commune* que no pas en el dret estatal-nacional. Kornet assenyala dos grans obstacles per a la docència d'aquest *dret europeu*: el primer és l'elecció de la llengua d'ensenyament. Kornet considera pràcticament inviable un model d'ensenyament plurilingüe i defensa l'elecció de l'anglès com a única llengua de docència d'aquests estudis *europèïtzats*. Aquesta tria, però, genera la dificultat d'explicar el dret continental europeu precisament en la llengua de la *common law*. Per superar aquest repte, l'Escola de dret europeu Maastricht opta per un ensenyament amb un fort component comparatista que incentiva la resolució de casos pràctics i poua en els coneixements lingüístics de l'alumnat per tal de comparar els diferents drets nacionals. Al final d'aquesta operació, segons Kornet, el treball comparatiu acaba generant un anglès jurídicament *neutralitzat* que permet els estudiants de parlar. Deseixint-se, en certa mesura de les connotacions dels drets nacionals. D'altra banda, la proposta de l'Escola de dret de Maastricht topa amb la realitat que l'accés a la professió continua regulada per uns Estats que, amb més o menys raó, continuen exigint coneixements reglats del seu dret propi a l'hora d'autoritzar l'exercici professional. Per superar aquest segon repte, l'Escola preveu una formació complementària en dret neerlandès i en llengua neerlandesa que garanteixi als seus alumnes la possibilitat de treballar als Països Baixos.

El volum es tanca amb el treball «13. Bilingual legal education in Europe and Canada» de Bethan Sarah Davies. A tall de conclusió, l'autora identifica tres grans obstacles en el camp de l'ensenyament bilingüe del dret i sintetitza les principals propostes per a solucionar-les. El primer repte és la manca d'obligació legal d'assolir un cert nivell d'expertesa lingüística en les diferents llengües a l'hora d'accedir a la professió legal, una mancança que desemboca en el no aprenentatge de les llengües minoritzades i fins i tot estatals però minoritàries; en segon lloc, la manca de recursos, tant de professors qualificats i amb experiència, de materials per a l'ensenyament, com de finançament per a desenvolupar nova terminologia i recursos didàctics. Finalment, la globalització: si d'una banda resulta avantatjós que hi hagi una llengua franca comuna, l'expansió de l'anglès genera una sèrie de problemes. De fet, al costat de la flexibilitat, està imposant la uniformitat, sobretot en l'apartat de la generació de recerca, ja sigui en forma d'articles com de tesis doctorals.

L'autora resumeix una sèrie d'estratègies i iniciatives detectades per tal de fer front als reptes assenyalats. Sense ànim d'exhaustivitat, assenyala que per tal de contrarestar la manca de professionals bilingües, a

Finlàndia aposten per mesurar i reconèixer les competències en L2 dels professionals perquè així pugui tenir-se en compte. Per superar la manca de terminologia s'han creat arreu diverses comissions, centres de terminologia i entitats especialitzades. La manca de coneixements entre els docents i de materials pot superar-se amb suport econòmic, cooperació entre institucions i dedicació personal. Tot plegat són iniciatives que permeten que l'accés a la justícia pugui fer-se en condicions igualitàries com a Canadà o a Suïssa per als parlants de totes les llengües.

Conclusions i reflexions finals

Aquest és un llibre esplèndid que ha de formar part de la biblioteca dels qui es dediquen a la política i la gestió lingüístiques universitàries. Més enllà d'alguns errors de picatge escadussers i d'alguns detalls poc significatius de traducció o de correcció —com l'ús de *Flamingo* en comptes de *Flemish* per referir-se al flamenc (pàg. 55)—, aquest volum aplega una infinitat de dades, de consideracions i de reflexions que aquesta ressenya només ha pogut insinuar, que el fan de lectura imprescindible per parlar amb coneixement de causa del que representen la regulació i les pràctiques lingüístiques en l'àmbit universitari.

Dit això, espero que això permeti el lector un parell de reflexions entorn del volum. D'entrada, sobre l'abast del seus continguts. Tal com palesa el subtítol del volum, més que sobre l'ensenyament universitari bilingüe del dret en general, aquest volum se centra essencialment en aquest ensenyament en estats nacionalment i lingüísticament complexos, occidentals, democràtics i contemporanis. La resta de contextos d'ensenyament més o menys bilingüe hi tenen una presència mínima. A la introducció quasi no s'esmenta la relació històrica entre el llatí i els vernacles, tampoc no es fa cap referència a les pràctiques lingüístiques en contextos post colonials, i les nombroses experiències d'introducció de l'anglès arreu d'Europa actualment en marxa només hi reben una atenció marginal. Aquesta tria és absolutament legítima i els resultants superbs, però cal tenir-ne present el biaix per poder contextualitzar adequadament l'afirmació segons la qual l'ensenyament universitari bilingüe és una raresa. Probablement el que és de debò una raresa és l'ensenyament en diverses llengües *locals* en un món organitzat en estats nacional(iste)s, però tal com evidencia aquest volum, la mundialització està afavorint esclertes per a la bilingüïtzació creixent de les universitats. El fet que per aquestes esclertes només s'hi estigui infiltrant l'anglès és una altra cosa.

D'altra banda, potser l'aspecte més discutible del volum és la seva organització en les tres parts en què ara s'estructura. La distinció entre els «estats multilingües» enfront de les «llengües minoritàries» és senzilla en la mesura que respon a la posició de les llengües en les institucions centrals de l'estat, però la lectura del volum fa pensar que, probablement per la natura d'institució autònoma i amb un fort component internacional de les universitats, aquesta distinció no resulta del tot encertada. En primer lloc, n'hi ha prou de constatar que tots els articles inclosos a la Part I denominen explícitament *minoritàries* les llengües oficials demogràficament més febles dels seus països, i és que, de fet, algunes d'aquestes, com el romanx o l'italià a Suïssa, queden cobertes per la Carta europea de llengües regionals i minoritàries. En segon lloc, l'apartat de les llengües presumptament minoritàries inclou casos molt diferents, entre els quals hi ha el del Tirol del sud, on la llengua és absolutament paritària i la majoria d'estudiants de dret assisteixen a una universitat, la d'Innsbruck, on l'alemany és la llengua predominant. Pot considerar-se l'alemany al Tirol del sud *minoritari* igual com el gal·lès? Finalment, no es pot passar per alt la paradoxa d'usar el terme *minoritari* per a unes llengües que estan essent utilitzades a la universitat. Tot i que de manera escadussera,

al llibre també apareixen tot un seguit d'altres llengües com el rutè, el sami o l'occità que no tenen cap mena d'ús vehicular en l'educació superior. Aquesta diferència desperta una paradoxa denominativa: si l'alemany al Tirol del sud o el català a Catalunya són llengües minoritàries, i ho són també el francès del Canadà o el suec de Finlàndia, aleshores què són el rutè, el sami o l'occità? En poques paraules, quan un terme serveix per a denominar tantes realitats alhora, com a mínim hi ha un problema d'operativització de la noció. O es defineix adequadament o millor abandonar-la com a eina analítica.

Per acabar, dues consideracions terminològiques propiciades pels tres articles provinents de l'Estat espanyol. Qui això signa celebra que els autors de la pell de brau vagin perdent la por a denominar *Castilian* la llengua oficial de l'Estat espanyol, en comptes d'un *Spanish* que se sustenta en l'equivalència assimilacionista «un estat = una llengua». A banda de ser el seu únic nom constitucional, l'ús de *Castilian* facilita enormement la feina d'explicar per què el regne d'Espanya és un estat constitutivament plurilingüe, i té a favor que és la denominació espontània habitual de la llengua a gairebé tot el seu domini, inclosa Sud-Amèrica. D'altra banda, potser ja seria hora d'identificar una traducció clara i digna per al terme *llengua pròpia* en anglès. Al volum, Pons en diu *own language* mentre que Nogueira en diu *autochthonous Language*, però totes dues opcions grinyolen en un context o altre. Vet aquí una qüestió oberta que caldria resoldre definitivament, especialment tenint en compte la profunda significació del terme per a l'organització lingüística de l'Estat espanyol.